İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 5, Sayı: 2, Güz 2014

İNÖNÜ UNIVERSITY
JOURNAL of the FACULTY of DIVINITY

Volume: 5, Issue: 2, Autumn 2014

İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi
Güz 2014/5(2) 15-20

Hıristiyan Fundamentalizmi*

Mahmut AYDIN*

Hıristiyan fundamentalizmi, genel olarak Aydınlanma sonrası eleştirel düşünmenin Hıristiyan inanç, gelenek ve kurumlarını yıprattığı gerekçesiyle evanjelik Protestan Hıristiyanlık bünyesinde ortaya çıkan ve kutsal metni merkeze alarak dinin aslına dönmeyi savunan radikal hareketleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Evanjelizmin alt türü olarak ortaya çıkan bu radikal hareket, kısa süre sonra yalnızca Protestan düşüncede değil, seküler ve liberal düşünme ile demokrasi karşıtı takındığı politik tavır dolayısıyla genişleyerek batı dünyasında birçok kurum ve kuruluşu etkileyen köktenci bir harekete dönüşmüştür. Bu hareket günümüzde "Muhafazakâr Hıristiyanlık", "Evanjelizm", "Yeni Evanjelizm" ve son yıllardaki politik çağrışım yapan tanımıyla "Hıristiyan sağ" gibi çeşitli isimlerle de nitelendirilmektedir. Bu yazıda ana hatlarıyla fundamentalizmin hangi sebeplerle ortaya çıktığına; kavramın olumsuz çağrışımlarına; demokrasi karşıtı bir hareket olarak tanımlanmasının gerekçelerine değinilecektir.

Kökleri Rönesans ve reformasyona kadar geri götürülmesine karşın rasyonal düşünme biçiminin özellikle de Aydınlanma sonrası ilerlemecilik fikrinin bir parçası olarak gelişen Kitabı Mukaddes eleştirisi, *(biblical criticism)* veya akademik çevrelerdeki ismiyle tarihsel eleştiri *(historical criticism)*-, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Hıristiyan kutsal metinlerinin otantikliğinin ve otoritesinin sorgulanmasına yol açmak suretiyle geleneksel Hıristiyan inanç-

---

* Rahmetli Emir Kuşçu'nun anısına danışman hocası tarafından kaleme alınmıştır.

* Prof. Dr , Ondokuz Mayıs Üniversitesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi.

larını kökünden sarsmaya başlamıştı. Bu dönemlerde *tarihsel eleştiri*nin bir parçası olarak ortaya çıkan yöntemleri kullanan eleştirmenler, kutsal metni yorumlamada reformasyonun literal anlama biçimini *(sensus literalis)* kendilerine esas aldılar. Ancak onlar, bunu yaparken literal anlamı seleflerinden oldukça farklı amaçlar için kullanarak bir eleştiri enstrümanı haline getirdiler ve bunun sonucunda da kutsal metni tarihsel hadiselerle bağlantılı bir şekilde *(sensus literalis historicus)* anlama yoluna gittiler.[1] Modern dönem boyunca özellikle Kilise kontrolünün dışında Kitabı Mukaddes'e özgürce yaklaşmayı ve onu objektif bir biçimde "herhangi bir kitap gibi" araştırmayı hedefleyen üniversitelerin teoloji kürsülerinde tarihsel eleştirinin popüler olması, modern Hıristiyan teoloji tarihindeki en önemli hadiselerden biri olarak kabul edilmektedir.[2] Çünkü Modern araştırmalar ve eleştirilerle sadece Kitabı Mukaddes'in yanılmaz olduğuna dair geleneksel Hıristiyanlık doktrini ve kurumları darbe almadı, aynı zamanda onların yerine modern kurumların tesis edilmesine de imkan sağlayan gelişmelere zemin hazırlandı. Burada tarihsel eleştirinin Hıristiyanlık geleneği açısından olumlu ve olumsuz birçok etkisinden bahsedilebilir. Ancak bu yazıda ele alacağımız konuyla bağlantılı olarak modern tarihsel eleştirinin belki de en önemli sonuçlarından biri, muhafazakâr evanjelik bir karşıtlığı doğurmuş olması ve bunun da gittikçe daha radikal bir çizgide evrilerek özellikle Amerika merkezli köktenci bir harekete dönüşmesidir.

Modern Hıristiyanlık düşüncesine karşı fundamentalistler, bir yandan reformasyonun literal yorumunu kabul ederken, diğer yandan da kutsal metnin otoritesine ve yanılmazlığına sıkı sıkıya bağlı kalarak Hıristiyan imanını yıkıcı bir hareket olarak gördükleri liberal teolojik görüşlere karşı geleneğe dönüş hareketi başlattılar. Bu dönüş hareketi, dönemin sosyo-kültürel ve politik ortamından etkilenerek dini olmaktan çok siyasi/politik bir hal almıştır. Bu dönemlerde modern düşüncedeki gelişmeler, Avrupa sivil savaşlarından sonra yaşanan göçlerle Amerika'ya taşınmıştır. Bu süreçte kendilerini geleneksel düşüncenin savunucuları olarak gören bazı ilim insanları (örneğin, Archibald Hodge,

---

[1] Richard N. Soulen & R. Kendall Soulen, *Handbook of Biblical Criticism*, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş üçüncü baskı, Louisville-London: Westminster John Knox Press, 2001, s.105.

[2] Bkz. Klaus Scholder, *The Birth of Modern Critical Theology: Origins and Problems of Biblical Criticism in the Seventeenth Century*, Translated by John Bowden, London: SCM Press, 1990, ss. 1-4; Soulen & Kendall Soulen, *Handbook of Biblical Criticism*, ss. 78-79; David E. Aune, "Historical Criticism", In *The Blackwell Companion to the New Testament*, Edited by David E. Aune, Chichester: Wiley-Blackwell Publ., 2010, ss. 101-115; David R. Law, *The Historical-Critical Method: A Guide for the Perplexed*, London: T&T Clark Intenational, 2012, ss. 223-225; Eryl W. Davies, *Biblical Criticism: A Guide for the Perplexed*, London&New York: Bloomsbury T&T Clark, 2013, ss. 1-8.

Benjamin B. Warfield ve J. Gresham Machen) liberal teolojik görüşlere yanıt vermeye çalışmıştır.[3]

Amerika'da liberalizm ile geleneksel evanjelik Protestanlık arasındaki çatışmanın İngiltere ve kıta Avrupa'sının genelinden daha keskin ve şiddetli olduğu bilinen bir vakıadır. Bunda, sivil savaş sonrası yaşanan göçlerin Amerika'nın sosyo-kültürel yaşamında ve özellikle Protestan karakterinde yaptığı değişiklikler önemli rol oynamış gözükmektedir. Amerika kıtası, bir taraftan çoğulcu bir toplum olmaya doğru ilerlerken, diğer taraftan Hıristiyan gruplar arasındaki bölünmelerin yoğun olduğu bir yer haline gelmiştir. Dahası Amerikan liberalizminin Avrupa'ya oranla daha sert bir karaktere sahip olduğuna dair görüşleri de buna eklemek gerekir. Bu bakımdan evanjelik hareketin burada daha katı ve radikal söylemlerle kendini ifade etmeye çalışması anlaşılablir bir durumdur. Anlaşıldığı kadarıyla radikal evanjeliklerle modernistler arasındaki çatışmalar, her iki grup üyelerinin Protestan hareket bünyesinde etkin olmaya olmaya çalışmalarında ve hem teorik-teolojik düzeyde hem de pratik uygulamalar bakımından birbirleriyle mücadelelerinde ortaya çıkmıştır.[4] Bu tartışma ve çatışma ortamında Pentakostal hareket gibi aktif misyonerliği öngören hareketler Amerika'da fundamentalizmin yaygınlaşmasına dolaylı yoldan etki etmişlerdir.

Amerika kıtasında çok yönlü olarak gelişen evanjelizm ve onun radikal kanadını ifade eden fundamentalist hareket, "biblisizm" yani Kitabı Mukaddesçilik ve "dinsel bireyselcilik" şeklinde iki temel belirleyici ilkeden hareket eder. Buna göre, Fundamentalist hareket ilahî vahyin herhangi bir hata içeren/ihtiva eden bir kitap yoluyla gelemeyeceğini öngördüğü için bu harekete göre Bible yani Hıristiyan kutsal kitabı her türlü bilimsel ve dinsel hatadan uzaktır. Dahası her bir kimsenin Kutsal Ruh'un inayetiyle kendini bireysel olarak kurtarabileceğine dair inanç, katı dini pratikleri de beraberinde getirmiştir. Ancak bu hareketi kökenci fundamnetalist yapan belki de en önemli unsur, kutsal kitaptaki tüm kehanetlerin gerçekten öyle olduğunun kabul edilmiş olması ve mensuplarının, kutsal metni siyasi beklentilerle harmanlanmış eskatolojik bakış açısıyla okumayı tercih etmeleridir. Onların temel argümanları şuydu: Tanrı'nın vahyi şayet Kitabı Mukaddes ise ve o da literal olarak okunması gerekiyorsa, o zaman ondaki gelecekle ilgili tüm kehanetler de literal olarak doğrudur. Bu bakımdan onlar modern dönemde yaşanan kargaşaların Ki-

---

[3] Nancy T. Ammerman, *Bible Believers: Fundamentalist in the Modern World*, New Jersey: Routgers University Press, 1987, s. 23-24.

[4] Leslie J. Hoppe, "Fundamentalism", Karl Müller ve diğerleri, eds. *Dictionary of Mission: Theology*, History, *Perspectives*, Maryknoll: Orbis Books, 1997, s. 168.

tabı Mukaddes'te anlatılan nihai sonla ilgili ifadelerle birebir örtüştüğü konusunda güçlü bir inanca sahiptirler. Esasında onların, kutsal metni siyasi sorunlar üzerinden okumaları ve gittikçe radikal bir çizgiye doğru evrilmeleri de bundan sonra gerçekleşmiştir. Buna göre fundamentalistler, Birinci dünya savaşı hatta İkinci dünya savaşı sırasında yaşanan hadiseleri gördüklerinde tüm bu yaşananların kutsal kitapta bahsi geçen "mutlak son"un ve diğer kehanetlerin bir karşılığı olarak kabul etmekte gecikmediler. Çoğunlukla modern kutsal kitap eleştirilerinin ve liberal teolojinin bunun müsebbibi olduğunu düşünerek onlara karşı daha radikal bir tuttum içerisine girdiler. Fundemantalizmin bu yıllarda artması bu anlamda şaşırtıcı değildir. Karen Armstrong'un aktardığına göre örneğin Kitabı Mukaddes'te İbrani peygamberleri, Yahudilerin söz konusu "Mutlak Sondan" önce topraklarına geri döneceklerini ilan etmişlerdi. Bu çerçevede İngiltere hükümeti Filistin'de bir Yahudi yurdu için destek teminatı olarak kabul edilen Balfour Deklarasyonunu 1917 yılında yayımlandığında Hıristiyan fundamentalistler şaşkınlık ve sevinç karışımı bir duygu hissetmiş olmalılar.[5]

Öte yandan fundemantalistler Amerikan siyasetinde etkin olmaya başlayınca komünizm karşısında da diğer gruplardan daha sert bir tavır takındılar ve bu bağlamda görüş ve politikalarını desteklemek için kutsal metinden alıntı yapmaktan hiç çekinmediler. Yine Armstrong'un belirttiğine göre Cyrus I. Scofield, Rusya'nın kıyametten önce İsrail'e saldıracak "kuzeyden gelen güç" olduğunu ileri sürdü. Ateist komünizm bir bakıma bu iddiaları onlar için doğrular gözüküyordu.[6] Daha birçok örnek fundamentalist Hristiyanlığın kutsal metni anlama biçimleri konusunda bize açık ipuçları sunar. Ancak burada dikkat çeken nokta, Hıristiyan fundamentalizminin literal anlama bu kadar vurgu yapmasına karşın, kutsal metni çoğunlukla siyasi/politik olaylar üzerinden okumaya çalışmasıdır. Onların Mesih'in geleceğine dair inançları, doğal olarak kutsal metni siyasi hadiselerden hareketle ele almalarına zemin hazırlamaktadır. Bu bakımdan onlar dünyayı bir anlamda Tanrı'nın ve Mesih'in savunucuları ile şeytani güçler arasında bir ayrımla anlamaya çalışmaktadırlar. Dünyayı bu güçler arasındaki bir çatışma zemini ve yaşanan çatışma ve savaşları da yaklaşan sonu hazırlayan olaylar olarak gördüler. Bu bakımdan onlar yani fundamentalistler demokrasi gibi fikirlerle mücadele etmekle kalmadı, aynı zamanda tanrı tanımazlığın kalesi olarak gördükleri komünizmle de mücadele ettiler. Bu

---

[5] Karen Armstrong, *İncil*, çev. Ilgın Yıldız, İstanbul: Versus Kitap, 2008, ss. 226-228

[6] Armstrong, *İncil*, s. 227.

mücadelede taraf olmak fundamentalistlerin en temel ilkelerinden biriydi. Zira kutsal kitap yaklaşan sonda bir çatışmanın olacağını vaat ediyordu.[7]

Açıkça görülmektedir ki teorik olarak Hıristiyan fundemantlizminin kutsal kitap yorumu, ondaki kehanetlerinin literal olarak doğrulanması gibi bir çabadan hareket eder. Hareketin radikal bir zemine kayması da tam da bu noktadan anlaşılabilir bir durumdur. Şeytani güçlerle, mesihçiler arasındaki çatışmayla ilgili yoğun korkudan beslenen bir kutsal kitap okuması, doğal olarak metinlerin çarpıtılmasına ve hatta metindeki ifadeleri doğru çıkarmak adına bazı terör faaliyetlerine dahi girişilmesine sebebiyet vermiştir. Bu bakımdan Hıristiyan köktenciler barışla ilgilenmeyi pek önemsemediler, çatışmayı ve savaşı kutsal metnin öngördüğünü düşünerek dini bir eylem olarak gördüler. Bir kez kutsal metin bu tarz bir bakış açısını doğrulayan bir metin olarak anlaşılmaya başlanınca, her dönemin siyasi/politik düşmanları aynı zamanda Mesih'in ve Hıristiyanlığın düşmanları olarak kabul edildi. Aktarıldığına göre fudamentalistler özelikle soğuk savaş döneminde komünizmin kuzeyden gelen tehlike olarak Kitabı Mukaddesle ilişkilendirmişlerdi. Bu durum bir bakıma köktencilerin Amerikan politikalarında güçlenmelerinin de yolunu açtı. Artık kuzeyli düşman kavramı Amerika'nın politikalarına göre sürekli isim değiştirdi.[8] Bir tarafta liberaller ve evrimciler, diğer tarafta komünistler bu çatışmanın en belirgin işaretlerini temsil ediyorlardı. İlginç bir biçimde fundamentalistler, Amerikan siyasetinde aktif rol oynamaya başladıktan sonra soğuk savaşın bitimiyle karşıt güç, bu sefer "Müslüman fundamentalistler" olarak nitelendirilen kesim oldu. Hıristiyan fundamentalistler bir kere kutsal metni, çatışma fikri üzerinden okunmaya başlayınca, Mesih'in karşısında bir "şeytani" güç bulmakta hiç zorlanmamış olmalılar. Zira her dönem, onların karşısına yeni "şeytani" güçleri çıkarıyordu. İlginç bir biçimde geçmişte alegorik yorumlar vasıtasıyla bir şekilde izah edilmeye çalışılan Kitabı Mukaddes'deki şiddet içeren bazı pasajlar, fundamentalist ve köktenci Hıristiyanlar kasıtlı olarak gündeme getirilerek bunların literal olarak doğru olduğunu yüksek sesle dillendirilir olmuştu.[9] Hatta Amerikalı yazar Grace Hallsell, fundamentalistlerin bu tavırlarını Mesih'in ikinci kez gelişini çabuklaştırmak için "Tanrı'yı kıyamete zorlamak" şeklinde isimlendirmiştir.[10]

---

7 Armstrong, *İncil*, ss. 227-229; Ammerman, *The Bible Believers*, s. 19.

8 Armstrong, *İncil*, s. 236.

9 Armstrong, *İncil*, s. 238.

10 Fundamentalistlerin Mesih'in ikinci gelişinin yolunu hazırlamak için dünya ölçeğinde yürüttüğü şiddet ve kaos içeren faaliyetleriyle ilgili bkz. Grace Hallsell, *Tanrıyı Kıyamete Zorlamak*, çev. Mustafa Açar & Hüsnü Özmen, Ankara: Kim Yayınları, 2002.

Bunun yanından fundamentalistler, daha fazla taraftar toplamak için diriliş toplantıları organize ettiler. Bu organizasyonların belki de en önemli sonuçlarından biri, şiddet yanlısı grupların Hıristiyan fundamentalist hareketlere bağlanması ve bu şekilde hareketin daha da genişlemesinin sağlanmış olmasıdır. Dahası *Baptist Kutsal Kitap Cemiyeti, İlk Baptist Kilise, High Park Baptist Kilisesi, Thomas Road Baptist Kilisesi* gibi birçok kuruluş, çeşitli organizasyonlarla fundamentalist hareketin yayılmasında ve bir misyonerlik hareketi olarak faaliyet göstermesinde önemli rol oynamalarının yanında kendilerine sempati besleyen geniş bir kitleyi de yaratmayı başardılar.[11] Fundamentalistler, özellikle 1980'li yıllardan sonra Amerikan siyasetinde etkin olmaya başladılar. Bundan sonra özellikle liberalizm, evrimcilik, komünizm karşısında takındıkları tavrı daha geniş kitlelere taşıdılar ve bunu etkin bir siyaset aracı haline getirdiler.

Özetle fundamentalist hareket görüldüğü üzere ne kadar kökene dönmeyi amaç edinse de onların geçmişe sadece nostaljik bir bakış olarak yaklaştıklarını düşünmek oldukça iyi niyetlilik olur. Zira onlar geçmişi aslında bugünün siyasi/politik olaylarından ve zemininden hareketle okumakla aslında modern Kutsal Kitap çalışmalarının ve tarihsel eleştirinin iddia ettiği şeyi tersinden gerçekleştirmiş oldular. Bir fakla ki tarihsel eleştiri, Kitabı Mukaddes'in orijinal anlamını ve İsa'nın gerçek öğretisini ortaya çıkarıp bugün için bir model haline getirmeyi amaçlarken, fundamentalistler, bugünün siyasi olayları için bir kurtarıcı olarak İnciller'in Mesih'ini bir savaşçıya dönüştürdüler. Bu nedenle de kutsal kitap yorumu, fundamentalistlerin elinde merhamet kaynağı olmaktan çok yaşanan acılara ve trajedilere eskatolojik bir sebep bulma aracına dönüşmüştür.

---

[11] Blumhofer, "Fundamentalism", Hans J. Hillerbrand, ed. *The Encylopedia of Protestanism*, London: Routledge, 2004. http://www. Reference.routledge.com.